

Folkliga botemetoder mot tandvärk

Har du haft tandvärk någon gång? Då vet du att du kan lida så mycket att något måste göras åt saken. Orsaken till tandvärken är tandröta och den går inte om av sig själv. Idag söker vi oss till tandläkare senast vid ihållande värk. Tidigare var människor främst hänvisade till självhjälp och huskurer och helt botad blev man först då tanden avlägsnades. Tandrötan fick ett uppsving i mitten av 1800-talet på grund av större tillgång till kolhydratrik mat. Samtidigt var okunskapen om orsakerna till och preventionen kring rötan stor.

Tandläkaren Airi Pekkola har skrivit en doktorsavhandling¹ om folkliga botemetoder samt preventiva åtgärder mot tandvärk i ämnet folkloristik vid Helsingfors Universitet. Hon synar tidperioden 1750–2000 och hennes material (arkivmaterial, frågelistsvar, svar på tidningsupprop) kommer från Finland och Estland som hon använder som jämförelsegrund. Det folkloristiska arkivmaterialet kontrasterar hon mot läkarvetenskapliga skrifter från olika tider. Hon analyserar de former av magi som förekommer i botemetoder som fanns inom familjekretsen. Hennes centrala frågor är vilka botemetoder som användes och hur man såg på preventiva åtgärder. Samtidigt vill hon lyfta fram självhjälpen kring tandröta som en del av tandläkarvetenskapens historia.

Teoretisk avstamp tar Pekkola i medicinantropologen Arthur Kleinmans modell över sjukdomssystemet, vilket i sammanhanget innebär att hon placerar bot mot tandvärk/tandröta inom hans kategori *popular sector* där botemetoderna baserar sig på familjens och lokalsamhällets stöd och kunskap. Jag har i studien om huskurer mot förkylning (1993) använt mig av Kleinmans modell och föreslog

1 Pekkola, Airi 2016: *Hammasta särkee. Tutkimus hammassärlyn kansanomaisesta parantamisesta ja hammasmädän ehkäisystä Suomessa ja Virossa*. Helsinki: Helsingin Yliopisto. 258 s. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/161912/HAMMASTA.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

då begreppet lekmannameicin som ett sätt att särskilja huskurer från den folkliga och den vetenskapliga sektorn. Botemetoder som kan kategoriseras inom lekmannameicin går ut på att man vänder sig till den vardagliga omgivningen och dess traditioner framom att närma sig en specialist av något slag. Det metodologiska grepp hon valt innebär att hon granskar de folkliga föreställningarna, värderingarna och aktörernas inverkan på bot av och prevention av tandröta. Analysen görs på ett mycket materialnära sätt som innebär närläsning och kategorisering av materialet. Eftersom Pekkola är tandläkare presenterar hon tandröta och tandvärk i en glädjande bred kontext. I avhandlingen presenterar hon också hur kunskapen om tandhygien växte fram.

Innan Pekkola går över till att presentera botemetoderna dröjer hon sig vid folkliga sjukdomsorsakerna och det magiska bruket i sammanhanget. Här anges både onda ögat och tandmaskar (som liknar tandnerven) som orsak. Den magiska boten innebar tankegångar dels enligt principen del-av-helhet, dels lika-för-lika. Även magiskt tänkande framkommer i praktiker såsom att inte se sig om, att använda sig av vatten från norr-rinnande bäck eller att läsa över det sjuka tre gånger.

Materialet presenteras med utgångspunkt i olika kategorier. Det handlar om att bota tandröten genom att gräva fram tandmasken (som sades förorsaka röten), samtidigt som det innebar att varet avlägsnades och tandvärken åtminstone tillfälligt lättade. Bortsättning av sjukdomen på en sticka (där stickan av olika material sattes in i ett träd) var en annan metod. Botemetoderna kunde också komma från naturen såsom brygder och omslag med örter av olika slag. Även bland annat sprit, tobak, tjära och koppning/åderlätning/iglar användes. Dessutom togs hjälp av apoteksprodukter, allt från nejlika till Hota-pulver som såldes på apotek ännu på 1980-talet. Det enda som verkligen hjälpte var att avlägsna tanden med tång. I det avsnitt där preventiva åtgärder beskrivs presenteras hur tandröta omtalas i läkarböcker från olika tider. Intressant är att idén om tandmasken ersätts under 1900-talets mitt med tandtrollet – sagan används som ett pedagogiskt medel för att få barn att hålla sina

tänder rena. Tandtrollen presenteras år 1927 i boken *Terveysstuja* [Hälsosagor]. Något senare lanserar den norska författaren Egnert boken om *Karius og Baktus* (1949).

Pekkola presenterar materialet med stor noggrannhet och genom tydliga kategorier. Med sin tandläkarbakgrund tolkar hon materialet dels ur ett rationellt perspektiv (om metoden kunde tänkas vara vetenskapligt effektiv), dels lyfter hon fram de magiska elementen enligt de två logikerna; del-av-helhet och lika-för-lika. Både rationella och magiska element förekommer i boten, ofta i kombination. Av erfarenhet visste folk att om man petade i en trasig tand med en pinne eller spik kunde varet frigöras och värken på så sätt lättas. Samtidigt uppfattades boten som mer effektiv om det fanns ett magiskt inslag i det hela genom att pinnen/spiken till exempel hade sitt ursprung i en likkista eller annan kontakt med döden. Hon visar också att en folklig uppfattning om en frisk tand är en icke-värkande tand, trots att en tandläkare eventuellt skulle ge diagnosen tandröta eller tandköttinflammation. Hon menar att detta är vanligt också idag eftersom en del människor besöker tandläkare endast då de har tandvärk. Orsaken till detta, menar hon, är att människor inte har en vetenskaplig inställning till sjukdom. Hon sammanfattar avhandlingen genom att konstatera att botemetoder mot tandröta är en del av familjeterapi och på så sätt ger information om mänskligt/folkligt beteende i sin tid. Pekkola framhåller att skillnaden mellan de estniska och finska botemetoderna är få (och materialet inte helt jämförbart). Däremot framhåller hon att användningen av tjära och stickor från likbräden är typiskt finska.

I analysen visar Pekkola på hur folklig erfarenhetsbaserad och magisk inställning till botemetoder kan relateras till ett vetenskapligt synsätt. Detta kunde dock ha problematiserats ytterligare till exempel genom en mer ingående användning av Arthur Kleinmans sjukdomssystem. Även begreppen rationellt/irrationellt samt huskur och familjeterapi kunde ha problematiserats ytterligare för att ge avhandlingen en tydligare teoretisk bas att stå på. Samtidigt är

avhandlingen ett intressant stycke kulturhistoria kring något så vardagligt som tandvård.

Lena Marander-Eklund

Jordnära – etnologiska reflektioner över ny nordisk mat

Intresset för mat är stort just nu i hela västvärlden. I antologin *Jordnära. Etnologiska reflektioner över ny nordisk mat*¹ från 2018 belyser sju forskare från hela Norden och Estland fenomenet ur etnologiskt-folkloristiskt perspektiv med avstamp i konceptet Ny nordisk mat. Redaktörer för boken är Yrsa Lindqvist och Susanne Österlund-Pötzsch, båda verksamma vid Svenska litteratursällskapet i Finland.

Ny nordisk mat grundar sig på ett manifest från 2004 som skapades av tolv framstående nordiska kockar med dansken Claus Meyer i spetsen.² Syftet med initiativet var att lyfta det nordiska köket och – i stil med slow food-rörelsen – framhålla lokala maträtter, råvaror och traditioner som ett slags motpol till den globala snabbmatkulturen. Manifestets vision var att skapa en nordisk gastronomi som skulle uttrycka ”den renhet, friskhet, enkelhet och etik som vi gärna vill förbinda med vår region”. Det nya nordiska köket skulle visa på de olika årstiderna och värna en hållbar produktion med avseende på såväl miljön som djurens välfärd. Genom att engagera så många människor som möjligt, från jordbrukare och livsmedelsproducenter till konsumenterna och köpmän, politiker och myndigheter ville rörelsen förändra den nordiska matkulturen i grunden.

1 *Jordnära. Etnologiska reflektioner över ny nordisk mat*. Yrsa Lindqvist & Susanne Österlund-Pötzsch (red.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2018.

2 ”Manifestet för Ny nordisk mat”. (online) <https://www.norden.org/sv/information/manifestet-ny-nordisk-mat> (15.4.2019)

När man tittar på den mattrend som har framträtt i kölvattnet av Ny nordisk mat framstår det som att Meyers vision åtminstone i viss utsträckning har blivit verklighet. Flera än någonsin intresserar sig för matens ursprung och kvalitet, direktförsäljning har blivit ett stort fenomen tack vare REKO-ringar och gårdsbutiker och i olika sammanhang betonas sambandet mellan mat, hälsa och miljö. Antologin *Jordnära* undersöker några aktuella fenomen som utgör delar av denna större övergripande trend. I sju artiklar och en inledning av redaktörerna får läsaren ta del av teman som på olika sätt diskuterar framställningar av och föreställningar om mat: Ester Bardone studerar hur man förhållit sig till vilda bär och bärplockning genom tiderna i Estland. Jón Thor Péturssons artikel analyserar produktionen av kulturarv i relation till lokal mat på Island. Yrsa Lindqvist undersöker hur mat som livsstil kommuniceras genom bilder i en Martha-broschyr om lokala matproducenter i Svenskfinland. Hanne Pico Larsen utforskar *terroir* eller platsens betydelse för en produkt genom berättelser om insamlingen av ingredienser och den kreativa process som leder fram till en maträtt. Smak, status och *fine dining* är i fokus i Anna Burstedts studie av svenska restaurangguider från slutet av 1980-talet och framåt. Connie Reksten visar hur en region görs "ätbar" och därigenom betydelsefull i sin analys av Bergen Matfestival i Norge och avslutningsvis undersöker Susanne Österlund-Pöttsch "jordnärlighet" eller kvaliteten av att vara jordnära i samband med den årliga skördefesten på Åland.

Bland de begrepp som förekommer genomgående i antologin finns naturen, det vilda, äkthet, renhet, det ekologiska och det närproducerade. Även plats kan sägas vara ett implicit analytiskt begrepp i flera av bokens artiklar. Det teoretiska förefaller ändå vara något nedtonat, kanske med tanke på att ett syfte med boken är att föra ut etnografisk forskning om mat på ett mera lättillgängligt sätt. Detta får mig dock att undra över vilken den tilltänkta målgruppen är – riktar den sig i första hand till studenter och doktorander eller är tanken att den också ska tilltala en (mat)intresserad allmänhet? Jag undrar om den i så fall når sin målgrupp, även om boken är välskriven och förhållandevis lättläst. Bokens innehåll är utan tve-

kan kulturvetenskapligt, medan dess format och visuella layout för mina tankar till mera populära framställningar om mat och livsstil. Den är med andra ord i en bemärkelse också en del av den genre som den handlar om och studerar. Personligen fann jag den värdefull genom att flera av de teman som behandlas tangerar min egen forskning om självhushållning, även om jag ibland hade velat se mera av det samhällskritiska perspektivet med tanke på att verksamheten som forskarna intresserar sig för ingår i en diskurs av motstånd mot globalisering och skräpmatkultur. Sammantaget är *Jordnära* dock intressant läsning och håller en hög kvalitet, och boken har välförtjänt blivit tilldelad priset Årets Svenska Måltidslitteratur 2018 i kategorin ”Doktorsavhandlingar och vetenskapliga publikationer” av Måltidsakademiens biblioteksstiftelse i Sverige.

Andreas Backa

Folklore from fiction

Jakob Löfgren has studied Terry Pratchett fandom in one specific case: the festival of Hogswatch celebration in Wincanton, Somerset, England.¹ His research material was collected by participant observation, and in his study he is using the methods of folkloristics and fandom studies. The thesis includes four articles and a theoretical chapter.

Sir Terry Pratchett (1948–2015) was an English author, who is best known for his humorous Discworld books. One of these books is *Hogfather* (1996). In this book, the characters celebrate Hogswatch in Discworld. This festival is quite similar to our Christmas, but there are differences, e.g. the Hogfather comes in a sledge drawn by wild boars instead of reindeers. In the book *Hogfather*, an assassin stops the real Hogfather from doing his job. Because it is important

1 Jakob Löfgren: *...and Death proclaimed 'HAPPY HOGSWATCH TO ALL, AND TO ALL A GOOD NIGHT'*. *Intertext and Folklore in Discworld-fandom*. Åbo Akademi 2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-12-3638-9>

to save the belief in the Hogfather, Death comes in place of him. What is happening to real Hogfather, this is investigated by Susan, Death's granddaughter.

Wincanton is a small town with 5000 inhabitants in South-West England. A Discworld emporium was opened there in 2000, and after that many Terry Pratchett fans noticed the town worth visiting. In 2009 many roads of the town were retitled with names from Ankh-Morpork, the most famous town of Pratchett's Discworld. The celebration of the Hogswatch takes place every year in November.

Jakob Löfgren collected his research material by participant observation in Wincanton. He visited Hogswatch festival several times during 2010–2014, and he diligently made field notes of each trip. He outlined some themes for each visit beforehand, and these themes guided the observations. The themes were intertextuality, trade, costuming, carnivalism and gender, as well as change. These were all interesting themes to be documented, but, as Löfgren points out, risked leaving out something he didn't initially have in mind at the beginning.

The field reports are interesting and vivid; very nice to read. In his own words the field work was "immersing oneself as a researcher in the field and thus closing a gap between field and researcher." In Wincanton, he was both a researcher and a fan; and he reflects on this double role carefully.

The thesis includes four articles. *Death and a pickled onion* is about intertextual practices in celebrating Hogswatch. *Thank you so much for keeping all of all in the Emporium gainfully employed* examines the relationship between fans and merchants in the Hogswatch celebration. *It's a good job nobody mentioned hedgehogs* deals with the narratives used in fandom bringing Discworld to life. The fourth article, *The scythe is the bit that I actually made*, is published only in the dissertation. It examines costumes and handicraft as a kind of folk art.

When dealing with fandom, Löfgren uses Henry Jenkins' studies, which are classic. He considers earlier fandom studies quite well, but I wonder about the lack of references to domestic studies. In Finland, fandom studies have been done at least twenty years, but there is no reference to them, not even to Irma Hirsjärvi's dissertation. The other important concept is intertextuality. Löfgren has written a good chapter about intertext; and in this case, he pays attention to the use of intertextuality among folklorists in Finland, too. He also defines folklore, and brings up conversations about 'fa-kelore' and 'folk'.

Löfgren's thesis is a well-documented ethnographical study. Löfgren describes the carnivalistic celebration of Hogswatch; that is, how fans use and interpret the texts of Terry Pratchett to make the Discworld real for a while. Generally, earlier studies have considered how folklore is used in literature or how folklore becomes literature. In his study, Löfgren shows, how a literal source – in this case a book of Terry Pratchett – produce new folklore. This is an interesting and important topic.

Merja Leppälahti

Bouppteckningar och föremålskultur i Åbolands skärgård

Vid fakulteten för humaniora, psykologi och teologi vid Åbo Akademi har fil. lic. Niklas Huldén disputerat i nordisk etnologi.¹ Som titeln och sidomfånget anger behandlar han sorgfälligt föremålskulturen i Åbolands skärgård under två sekel. Utgångspunkten är ett bland etnologer välbekant men numera lite bortglömt källmaterial: bouppteckningar.

1 Niklas Huldén: *Kustbor och det materiella arvet. Upptecknad egendom som indikator för kulturell anpassning i sydvästra Finlands skärgård 1700–1900*. Åbo Akademi förlag – Åbo Akademi University Press, Åbo 2018. 498 (+ 4) s., ill. English Summary. ISBN 978-951-765-899-7.

I avhandlingen undersöks arvsflöden av föremålspopulationer som leder till en helhetsbild av hur saker och ting ska vara, baserad både på lagstiftning och på lokala uppfattningar om det betydelsefulla och förändringar över tid. Människornas liv speglas genom den materiella världen, men *inte* dess idémässiga innehåll eller t.ex. agens. Föremålen betraktas i stället som indikatorer för anpassade överlevnadsstrategier. Det förutsätts att föremålen verkligen har blivit använda. Deras antal och värdering, eller särredovisning under skilda rubriker, antas motsvara den relativa betydelsen för dess ägare, och dessa ställningstaganden landar i avhandlingens två huvudsyften: 1. Kan huvudnäringar eller binäringar urskiljas genom den materiella kulturen i olika skärgårdsområden, och 2. Hur förändras denna mellan 1700- och 1800-talet. Kulturekologisk teori används för att förklara varför vissa föremål redovisas och andra inte och leder vidare till ytterligare syften eller delmål: 3. Bouppteckningar som källa och dess möjligheter för att belysa huvudfrågorna, samt i någon mån 4. Hur bouppteckningarna speglar samhällets mer generella organisatoriska utveckling.

Författarens utgångspunkt har varit projektet ”Miljö i förändring – samhälle i förändring” som initierades i början av 1990-talet, och det har styrts valet både av tidsperiod och geografi. Förhållanden under 1700- och 1800-talet studeras genom en rät linje, från Virmoviken i norr ut till åländska Kökar. I underlaget ingår 315 bouppteckningar från 15 nuvarande kommuner i skärgårdens ”längszoner”, som på samma gång är folkligt förankrade och vetenskapligt etablerade, men med tillägg av en ”kustzon”. Hela området kan sägas ha varit socialt sett relativt homogent, med få arvingar (dvs. med lägre nativitet än på fastlandet) och med relativt få uttalat fattiga. Människors näringsinriktning låg här främst på boskapsskötsel och fiske. In på 1800-talet ökade befolkningen genom inflyttning till tidigare obebodda områden och det resulterade i en starkare betoning av fisket. Ett i vissa avseenden homogent undersökningsområde verkar vara en förutsättning för möjligheterna att kunna särskilja drag som har att göra med människornas kulturekologiska anpassning till de naturliga förutsättningarna, för att kunna skilja

dem från ekonomiska, demografiska eller andra faktorer som har att göra med social klass etc.

Forskningsläget refereras av författaren främst med utgångspunkt i avhandlingens metodiska syftesformulering, dvs. det berör främst tidigare undersökningar som till väsentliga delar bygger på bouppteckningar. En översiktlig sammanfattning av tidigare föremålsforskning kunde eventuellt ha varit befogad, låt vara att de refererade arbetena givetvis i hög grad rör sig just om olika sorters föremålsundersökningar. Det finns nämligen en viss polemik i avhandlingen mot den äldre föremålsforskningen i det avseendet att dess terminologi blivit alltför abstrakt och förenklad i jämförelse med verklighetens mångfald. Detta söker författaren motverka genom "närläsning" av bouppteckningarna med källkritisk blick. Även om den tillämpade källkritiken varierar i avhandlingen anses den nå kongruens genom en iterativ behandling av källmaterialets redovisning av föremål, som inkluderar en komplexitet för att undvika grova förenklingar av orsakssammanhang och geografiska eller kronologiska skillnader. Här ger författaren flera goda exempel med mycket välgrundad argumentation.

Avhandlingen är till sitt tema kulturekologisk (ecological anthropology, Hardesty 1977; Moran 2000). Miljön som förklaringsfaktor figurerar i tre olika tappningar, som i en fallande skala värderar just denna: 1. Miljödeterminism, 2. Possiblism, 3. Interaktionism. Men när vi kommer till avhandlingens resultat verkar det vara så att naturen förvisso anses ge förutsättningar för olika näringsfång, men den förklarar inte förändringsprocesserna eftersom den fysiska miljön inte förändras på så kort tid som undersökningen avser. Det är i stället "samhälleliga anknytningspunkter", som till exempel organisatorisk anpassning med delägande sambruk i fisket, väderkvarnar etc. som är mer avgörande. Egentligen talar författaren mer om framväxten av institutioner (regelverk på olika nivåer) och av marknader, men detta teoretiseras inte. Detta verkar en aning motsägelsefullt i förhållande till avhandlingens inledning där det talas om att utifrån Julian Stewards omdebatterade idéer om kulturell förändring (1955) så ska här tillämpas en kulturekologisk teori som

undviker ett deterministiskt synsätt genom att leta efter den ”kulturella kärnan”, eller samspelet mellan redskap och teknik och miljö för människors överlevnadsförmåga, och som förklarar kulturell förändring genom att kulturen påverkar miljön, vilket med andra ord innebär ett närmande mellan antropologi och biologi.

Ett centralt mål med avhandlingen är även att bidra till metodutveckling. Bärande element är komparation – tid och rum – och huruvida den erhållna bilden stämmer överens med andra redan gjorda undersökningar och inte minst en genomsyrande källkritik. Givetvis är det helt i sin ordning att undersöka förhållanden som avser den direkt refererade empirin i bouppteckningarna, dvs. arvsflöden, i det här fallet avseende föremålen. Dock vill jag nog våga påstå att det håller på att ske ett sorts paradigmskifte i hur forskare använder information i bouppteckningar, speciellt på det finanshistoriska forskningsfältet, genom att i stället skapa estimat av den levande befolkningens förhållanden och därefter genomföra analyserna på en abstrakt nivå ovanför den direkt empiriska.

Till de metodiska delarna i avhandlingen hör också bouppteckningarnas spegling av samhällets förändringar som en del av moderniseringen och framväxten av ett administrativt mer effektivt samhälle, och bouppteckningar som en form av ritual i detta sammanhang samt hur denna förändras över tid. Till den övergripande kontexten här uppfattar jag övergången från den förhärskande synen på ”det begränsade goda” (Foster 1965) i ett traditionellt samhälle, som betonar rättvisekrav inom ramen för en bonderationalitet men som inte utgör något motstånd mot förnyelse i sig. Denna står i kontrast mot upplysningstidens strävanden, där ny teknik ställs mot beprövade metoder (som medför ett risktagande). Det finns med andra ord en begriplig kontinuitet i diskontinuiteten. Författaren kommer dock till slutsatsen att ”det begränsade goda” inte speglas så tydligt genom bouppteckningarna.

När det gäller avhandlingens huvudsakliga resultat förefaller dessa möjligen vara en smula givna eller inte så hemskt överraskande, dvs. att det fanns en diversifiering av olika näringar för att klara

naturliga variationer i skördeutfall, fiskfångster etc., med en klarare inriktning mot jordbruket som blir svagare ju längre ut från fastlandet man rör sig, medan fisket blir viktigare ju längre ut i skärgården man kommer. Detta baserar sig på 151 bouppteckningar som inte anses lida av någon åldersbias, utan främst representerar ”aktiva” bondehushåll, och på litteraturen som stödjer bilden av att jordbruket blev viktigare där jordbruket var möjligt. Avhandlingen är icke desto mindre ett synnerligen förtjänstfullt och väl genomfört arbete som förtjänar uppmärksamhet både bland dem som intresserar sig för skärgårdsbefolkningens levnadsvillkor i förgången tid, och bland dem som idag arbetar med bouppteckningar alldeles oavsett forskningsfält.

Läsaren av Niklas Huldéns doktorsavhandling kommer att finna många värdefulla resonemang, till exempel om en studies konkreta uppläggning, användbara för andra som funderar kring motsvarande problem, såsom mättnadsprincipen (avtagande marginalavkastning) som styr behovet av omfång på underlaget. Hanteringen av underlaget beskrivs noggrant och speglar på sitt sätt teknikutvecklingen under avhandlingsarbetets gång. Bibehållna ”byggställningar” genom författarens transparenta analyser belyser svårigheterna med tolkningar av bouppteckningarnas innehåll och nyanserar erhållna kvantitativa resultat. Detta förefaller både metodiskt motiverat och värdefullt. Reflektioner om kvalitet kontra kvalitet är intressanta och motiverar den innovativa och pedagogiska redovisningen av medelvärden i avhandlingen.

En stor del av livet i skärgården skildras *inte* i bouppteckningarna konstaterar författaren och det illustrerar hans medvetna begränsning till ett enda källmaterial, arbetets ”monolitiska” karaktär, i motsats till dess tillämpade metodpluralism med en konsekvent forskningsattityd. Författaren resonerar till sist kring begreppet ekologi, men föredrar hellre ”ekonomiskt förutseende” eller ”rationalitet” – eller varför inte ”hållbar utveckling” för att knyta an till dagens politiska problem även om det är en tautologi, ty om en utveckling inte är hållbar så är det väl knappast frågan om någon utveckling?

Som så ofta står den humanistiska forskaren inför två avgörande val: mellan tillgången till rikliga data eller möjligheten till generaliseringar. Här har också författaren till denna avhandling befunnit sig. De synnerligen utförliga metodiska resonemangen genom hela texten innehåller iakttagelser och reflektioner av ovanlig styrka, vilka rimligen borde uppmärksammas av alla dem som numera håller på med någon form av forskning baserad på bouppteckningar (i den utsträckning de läser svenska). Författaren har haft åtskilliga möjligheter till eftertanke, han har erhållit kvalificerade kommentarer under resans gång och har därtill språkligt hunnit formulera sig mycket väl.

Med sin avhandling har Niklas Huldén kunnat presentera ny gedigen kunskap med delvis innovativa grepp, som förhoppningsvis kommer att utgöra grunden till ett förnyat akademiskt intresse för föremålsforskning baserad på bouppteckningar även inom etnologämnet. Undersökningens terminologi och teoretiska ansatser är goda, även om de inte är fullt synliga genom hela avhandlingen. Den konsekventa forskningsattityden måste räknas till arbetets främsta förtjänster. Materialkännedomen och den likaledes konsekvent tillämpade källkritiska behandlingen av detta lämnar endast få saker i övrigt att önska. Författaren visar upp en sammanhållen om än komplicerad helhet med tydlig argumentation. Niklas Huldén uppvisar kritiskt tänkande, originalitet och självständighet, inte minst genom att avstå från de idag mer förhärskande angreppssätten inom den akademiska föremålsforskningen, på grund av det valda källmaterialets begränsade möjligheter att svara upp emot dessa. Han har därigenom visat att alla de klassiska forskningsfrågorna ännu inte har blivit fullt uttömda. Det finns hopp för framtidens forskare.

Anders Perlinge

Minoriteter i trängda situationer

Anna-Liisa Kuczinskys doktorsavhandling *Minoritetsgrupper och möten i trängda situationer*¹ utgör ett välkommet kunskapsstillskott i forskningen om hur "icke synbara" minoritetsgrupper formar språklig och etnisk identitet. Avhandlingen bygger på tre fallstudier, den första om svenskspråkiga i Nystad, den andra om den finskspråkiga minoriteten på Åland och den tredje om polsk-finska familjer i Åboregionen. Sammanläggningsavhandlingen består utöver kappan av fem publicerade artiklar, en om Nystad, två om Åland samt två om de polsk-finska familjerna. Det empiriska materialet utgörs av sjuttiosju semi-strukturerade intervjuer till vilka Kuczinsky ställer samma forskningsfrågor, om hur de intervjuades identifikationer med respektive tillhörighet symboliseras, manifesteras och förändras. Metoden resulterar i multi-situerad kunskap, det vill säga när resultaten från respektive kontext sätts i relation till varandra, framträder både återkommande och specifika mönster. Detta är en av avhandlingens främsta styrkor.

Kuczinskys avhandling är välskriven med noggranna empiriska redogörelser och analyser. Syftet uppnås, hon visar hur de intervjuades tillhörigheter symboliseras, manifesteras, förhandlas och förändras. Det som saknas är övergripande tolkningar och svar på frågan varför människor i trängda situationer upprätthåller och tyr sig till vissa identitetsmarkörer, men inte andra. Varför ger de upp sådant som de upplever som grundläggande, drag som kanske är på väg att försvinna? Varför låter de sig assimileras utan motstånd? Jag hade gärna sett sådana försök till övergripande resonemang, vilka utgör klassiska antropologiska och etnologiska frågor som ställts över lång tid och fortfarande är brinnande aktuella.

1 *Minoritetsgrupper och möten i trängda situationer. Identifikationer och kulturell gemenskap.* Doktorsavhandling av Anna-Liisa Kuczynski, 2017, Nordisk etnologi vid Åbo Akademi.

Anledningen till att så här i början påpeka vad som inte finns med i avhandlingen är att lyfta fram de styrkor och den fina potential för övergripande resultat som åtminstone två av delstudierna bär på. Även om Kucziskys studier först och främst är synkrona, analyserar hon det nutida i en ambitiös historisk kontext. Hon spårar samband tillbaka i tiden genom att relatera till politisk utveckling, till demografiska och ekonomiska förändringar, såväl lokalt som nationellt. Hon visar på omständigheter som kom att påverka livet i Nystad och på Åland, samt andra faktorer som format identiteter och utvecklat grupperns positioneringar över tid. Utifrån Kuczinskys diakrona kontextualisering blir det uppenbart hur historiskt situerade de intervjuades identitetsformer är.

I Nystad har andelen svenskspråkiga invånare minskat under en lång tidsperiod. Under mer än etthundra år har minoriteten steg för steg förlorat sin ledande position och inflytandet över centrala institutioner som skola, tidningsmedier, bibliotek och den politiska styrningen. Idag återstår det några fåtal familjer i en stad som domineras helt av den finskspråkiga befolkningen. Även de svenskspråkiga minoritetsmedlemmarna använder finskan som standardspråk i vardagslivet. För att övergå till Åland, så visar den historiska kontexten hur finskspråkiga personers lägre sociala status och marginalisering visavi svenskspråkiga är en produkt av historiska relationer över lång tid. De finskspråkiga minoritetsmedlemmarna manifesterade sin finskspråkighet ytterst försiktigt och måttligt. Återkommande försök att organisera egna institutioner och stärka finskspråkig gemenskap har motarbetats såväl historiskt som i det nutida samhället. Kuczinsky visar här bland annat hur den geopolitiska historiska kontexten kom att påverka formerandet av åländsk autonomi och framväxten av åländsk identitet, intimt förknippad med det svenska språket. De finskspråkiga på Åland underkommunicerade men odlade samtidigt sin finskhet genom att lyssna på finsk radio, titta på finska teveprogram samt läsa finskspråkiga böcker och tidningar. Allt detta skedde dock i det privata. Identifikationen skedde också genom translokala kontakter med släktingar och vänner samt via minnen och föremål knutna till

specifika platser på det finska fastlandet. Delstudierna om Åland och Nystad ger många bidrag till helhetsbilden av hur identitetsformering går till bland trängda minoriteter, även om Kuczinsky själv aldrig tar det här sista steget.

Den tredje delstudien, om de polsk-finska familjerna, är dock inte helt kompatibel med de övriga två. Den har en annan ontologi grundad i en interkulturell tolkningsram, hur människor är produkter av sina kulturella ursprung. Utifrån det interkulturella perspektivet ställs frågan om hur de intervjuade förhåller sig till sina polska respektive finska kulturer. En följdfråga är vad som händer när dessa kulturella tillhörigheter inte passar ihop och hur de polsk-finska familjerna måste förhandla om vardagens realiteter. Den historiska kontext som tecknas är influerad av den kulturellrelativistiska tolkningsramen, med betoning på skillnader och motsatser mellan den polska och finska historiska utvecklingen. Avhandlingens övergripande forskningsfrågor blir svårbesvarade när kontexten är så pass kulturaliserad och saknar en tillräckligt stark ”sociologisk” dimension. Studien om de polsk-svenska familjerna är dock intressant på många sätt, men bidrar med andra slags resultatenheter än vad undersökningarna från Nystad och Åland gör.

Kuczinskys teoretiska bygge handlar om identitetsformering och tillhörighet, hur identifikationer sker situationellt och relationellt mellan grupper. Denna teoretiska ansats används konsekvent i de två första studierna, som visar hur de intervjuades val att identifiera sig själva är produkter av historiska och nutida maktrelationer och interaktioner. Valen att smälta in i hegemoniska lokala kulturer framträder som mer eller mindre rationella. I Nystad är de svenskspråkiga familjerna så pass få, med begränsade möjligheter att etablera institutioner och mobilisera starka nätverk. I offentligheten finns det få platser och tillfällen där det svenska språket kan användas. De intervjuade hade utvecklat en reflexiv känslighet över när svenskan kunde talas offentligt och när man borde undvika att göra det, beroende på vilka människor som fanns i omgivningen.

Mina associationsbanor går tillbaka till 1960-talet och antropologen Harald Eidheims studie om kustersamer i Norge. Den samiska befolkningen undvek att tala samiska offentligt och bytte till norska när de var inom hörhåll för ortsbor ur den norska majoritetsbefolkningen. Likt i Eidheims studie praktiserade de svenskspråkiga i Nystad sitt modersmål i det privata, inom familjerna. Men skillnaden mellan de två fallen är Eidheims fokus på sociala situationer och interaktionen mellan de två befolkningsgrupperna, där samerna blev stigmatiserade och marginaliserade. Kuczinskys material är baserat på intervjuer och saknar tillräcklig information om vardagsinteraktion och sociala relationer. Intervjuerna är välstrukturerade men framstår som väl formella med alltför stor distans mellan intervjuare och intervjuade.

Och skillnaden i förhållande till Eidheims studie är förstås att den svenskspråkiga minoriteten inte är stigmatiserad och har en mycket starkare position i det lokala samhället i jämförelse med samernas ställning i det lilla kustsamhället. Samtidigt finner jag den här typen av relationer som det mest intressanta med Kuczinskys avhandling, hur integrerade grupper ändå blir trängda i förhållande till dominerande grupper. Det ger en bild av hur integration är något som är beroende av både inkluderande och exkluderande krafter, och lyfter fram hur starka dominerande institutioner påverkar människors vardagsliv.

Kuczinsky försöker att lyfta fram dessa komplexa inkluderings- och exkluderingsprocesser till och från i avhandlingen. Hon lyckas som bäst när hon framhåller hur exkludering är något grundläggande hos funktionellt differentierade moderna samhällen, utifrån filosofen Antoon Braeckman. Medan fullständig inkludering var möjlig att uppnå i det förmoderna samhället, kan inkludering endast uppnås delvis i det moderna och postmoderna samhället, hävdar Kuczinsky. Till stöd för den tanken nämner hon hur de senare präglas av komplexitet vad gäller funktionella domäner såsom ekonomi, politik, utbildning och medier. Även om de flesta människor har tillgång till dessa domäner, kan de inte bli helt inkluderade i alla. Utgångspunkten för Kuczinskys analys är exkludering som

grundtillstånd, med fokus på det som möjliggör respektive hindrar människor från att bli inkluderade, beroende på tillhörigheter till olika sociala grupper och kategorier. Den här ontologin belyser hur finskspråkiga på Åland inte har samma möjligheter att bli lika inkluderade inom vissa domäner som de svenskspråkiga. Exkludering är inte nödvändigtvis ett resultat av att ha blivit utträngd från dessa domäner, utan snarare en effekt av det som hindrar en från att bli inkluderad, från att få tillträde. Kanske låter detta resonemang enkelt och självklart, men inte desto mindre har det stor betydelse för vilka analyserande frågor som ställs: Vilka kategoritillhörigheter och andra särskiljande drag bjuder in dig in till samhällets centrala och begärliga domäner? Vilka sociala kategoriseringar gör dig till en av dem som generellt är exkluderade?

Kuczinskys bidrag till forskningsfältet ligger inte i hennes teoretiska perspektiv och metoder. Dessa ingår i standarduppsättningen när det gäller studier av grupperns identitetsformering. Fältmetoden med semistrukturerade intervjuer följer också etnologins huvudfåra. Ett problem med intervjuerna är att de endast hanteras som källor eller fakta och inte som narrativ som subtilt lyfter fram hur de intervjuade upplevde sig positionerade och hur de önskade att framställa sig själva och bli positionerade.

Förutom dessa kritiska kommentarer finner jag avhandlingen mycket intressant och som ett resultat av god och nyfiken forskning. Den har ett klart språk, tydliga diskussioner och tolkningar. Kuczynski underbygger sina resultat med rediga beskrivningar från fältet och logiska tolkningskedjor. Hon är transparent och resultatet korresponderar väl mot vad som framkommer om fältet. Det gör hennes resultat övertygande och avhandlingen till ett fint bidrag till forskningsfältet.

Oscar Pripp

Flyktiga möten – fågelskådning, epistemisk gemenskap och icke-mänsklig karisma

Det var med viss bävan jag började läsa Elin Lundquists avhandling *Flyktiga möten. Fågelskådning, epistemisk gemenskap och icke-mänsklig karisma*¹ på grund av underrubriken med dess antydning till teoretisk slagsida. Samtidigt lockades jag av den, eftersom jag hade förhoppningar om att en praktik som jag inte tidigare ägnat så mycket uppmärksamhet åt – fågelskådning – skulle öppnas för mig genom nya och spännande infallsvinklar. Jag började med det avslutande kapitlet, som bär spår av att ha tillkommit i snabbaste laget, och insåg att jag faktiskt måste börja från början för att förstå – detta var inte något man fort kunde bilda sig en uppfattning om.

Övergripande teori kommer från det posthumanistiska fältet där Lundquist utgående från aktörnätverksteorin vill ”visa hur fåglarna spelar en aktiv roll i att forma hur människorna interagerar med dem” (s. 9). Begreppet icke-mänsklig karisma används för att analysera resonansen som fåglarna skapar i mötet med människor, i det här fallet fågelskådare. Hon utgår från Jamie Lorimers *Wildlife in the anthropocene. Conservation and nature* (2015) som har gjort en åtskillnad mellan ekologisk och affektiv karisma, för att särskilt fokusera på det senare. Affektiv karisma spjälks vidare upp i estetisk karisma när fåglar omnämns som ” snygga ” eller ”fula ” och i kroppslig karisma som emanerar i känslor som framkallas hos människor i kontakt med fåglarna. Det kan då handla exempelvis om igenkännandets glädje (jouissance) över att man klarat av att identifiera en viss art eller om berättelser om särskilt omvälvande möten (epifanier) med fåglar, som kanske utgjorde startskottet för människans fortsatta fågelintresse.

1 *Flyktiga möten. Fågelskådning, epistemisk gemenskap och icke-mänsklig karisma*, doktorsavhandling av Elin Lundquist vid Stockholms universitet, 2018.

Lundquist använder begreppet epistemisk gemenskap för att analysera hur kunskaper och förhållningssätt etableras och erkänns i fågelskådning. Epistemisk gemenskap betecknar en grupp som delar uppfattningar om framställande av kunskap, och har tidigare använts som en beteckning för vetenskapliga eller professionella nätverk, men används av Lundquist för en fritidssysselsättning som organiseras kring vetenskapslika nätverk där uppgifter om fåglar bedöms på en rad olika sätt. Med hjälp av begreppet vill hon synliggöra hur fågelskådare lär sig och formar normativa sätt att varsebli och förhålla sig till fåglar. Det handlar då om det till synes självklara syftet att lära sig mer om fåglar, men också om vad det är man ska lära sig, hur man ska lära sig mer – med andra ord, rätt sätt att bedriva fågelskådning. Ett exempel är fågelskådares utrustning. Här lyfter Lundquist fram det tekniska hjälpmedlet tubkikare som kan ses som en förlängning av den mänskliga kroppen och som numera gör det möjligt att artbestämma fåglar som flyger på långt håll. Förr skulle dessa enbart ha förblivit ”horisontankor” – en beteckning på fåglar som inte kunde artbestämmas på långt håll.

Det är med sann glädje jag läser om den teoretiska apparaturen som Lundquist ställer upp, och med samma känsla som jag konstaterar att den genomsyrar avhandlingen i sin helhet utan att det någonstans skulle bli tungrott eller kännas konstlat och påklistrat. Lundquists avhandling kan tjäna som modell för en bra och tydlig avhandlingsstruktur, för hur material, metod och teori borde samverka och för hur man som skribent bör se till att hålla läsaren lagom mycket i handen. Utöver allt detta ger avhandlingen en uttömmande förståelse för praktiken fågelskådning – från bössa till mobilapplikationer och digitala kameror. Och en introduktion i specialtermer och jargong.

De etiska avvägningar som Lundquist redogör för – och som återfinns i flera avsnitt än den som rubricerats ”Etiska överväganden” – finner jag särskilt relevant. Hon använder sig av flera materialkategorier, däribland personliga intervjuer och inlägg i slutna grupper på Facebook, och Lundquists sätt att förhålla sig till de människor som utgör underlag för hennes forskning visar på mogna och in-

siktsfulla överväganden. Hon delger läsaren sin egen position i relation till fågelskådning (hennes pappa är aktiv fågelskådare) och reflekterar över vad hennes delvisa emiska perspektiv har för konsekvenser dels för skapandet av forskningsmaterialet, dels för analysen av det. Vidare för hon genomgående ett resonemang kring sitt forskarjags närvaro i fältet i de analyserande kapitlen, vilket tillför avhandlingen ett reflexivt djup som ytterligare fördjupar förståelsen av det fenomen hon studerar.

Lundquist lotsar läsaren genom sin avhandling genom kapitelsammanfattningar och återkopplingar till sina huvudsakliga frågeställningar om hur kunskap produceras och erkänns, samt människans relation till andra djur och det som har kommit att kallas för natur genom analys av fågelskådning. Den välstrukturerade formen gör det enkelt för läsaren att gå tillbaka till bärande element i avhandlingen. Man kan visserligen tycka att det är trist med rubriker som så tydligt annonserar sitt innehåll utgående från en avhandlings byggstenar som ”Syfte & frågeställningar”, ”Teoretiska perspektiv” eller ”Metod & material”, men för ett introducerande avsnitt i en bok som är skriven inom genren doktorsavhandling skapar de en ordning som underlättar för läsaren att snabbt ta till sig ett rätt omfattande teoretiskt ramverk. Jag läste – förstås – med pennan i hand, och fann mig göra anteckning på anteckning över litteratur som jag gärna själv vill ta del av.

Sofie Strandén-Backa

Poikatutkimus – ett pojkforskningsmanifest

Att *Poikatutkimus*¹ är en gedigen genomgång av hur pojkforskningsfältet i Finland ser ut idag, bör det inte råda några tvivel om. Antologin som kom ut på Vastapaino 2018, är ett manifest över

1 Kivijärvi, Antti, Huuki, Tuija & Lunabba, Harry (red.): *Poikatutkimus*. Tamperre: Vastapaino 2018.

finländsk forskning inom studiet av pojkar, pojkskap och maskulinitetsproblematik.

Antologin samlar ett tjugotal skribenter från olika vetenskapliga discipliner och visar på den forskning som gjorts kring frågor rörande pojkar och unga män i Finland. Antologin är indelad i fyra kapitel eller teman: (1) Pojkar i tiden (fin. *Pojat ajassa*), (2) Pojkar i skolan (fin. *Pojat ja koulu*), (3) Pojkars sårbarhet (fin. *Pojat, haavoittuvuus ja haavoittavuus*) och (4) Pojkar i samhället (fin. *Pojat yhteisössä*). Antologin visar på att det finns en (viss) bredd inom pojkskapsforskningen i Finland inom ämnen som antologin behandlar, det vill säga historia, pedagogik, utvecklings-psykologi och sociologi. Gott så.

Artiklarna i framförallt det historiska kapitlet 'Pojkar i tiden' är bra läsning lika så kapitlet 'Pojkar i samhället', för alla läsare som är intresserade av att få en uppfattning om finska pojks situation ur ett (kultur)historiskt perspektiv. Framförallt vill jag lyfta fram Lauri Julkunens bidrag om 1920-talets debatt om pojkar och Ville Pöysäs bidrag *Syrjäkylien pojat – Kaveruus ja kilometrejä* (ung. Obyggdens pojkar – Vänskap och kilometer), som högst relevanta för ämnesområdena folkloristik och etnologi. Det förstnämnda bidraget är en bra genomgång av 1920-talets 'pojkskapskris', såsom den behandlades i den finska samhällsapparaten. Det sistnämnda då det ger läsaren en inblick i landsbygdspojkskaps vardag och kulturella uttryck. Båda bidragen bygger på och använder sig av etnografiskt material, vilket ytterligare bidrar till att de är av intresse för en folkloristisk/etnologisk läsekrets.

Med det sagt, uppfattar jag att bokens teman visar på en avsaknad av ett kulturvetenskapligt angreppssätt inom pojkforskningen i Finland. Både den kulturanalytiska/etnografiska analysen av pojkskaps vardag och (kanske framförallt) den litteratur- och konstvetenskapliga forskningstraditionen, är inte representerade i antologin. I den mån man kan tala om 'pojks kultur' och kulturella uttryck i media, litteratur och konst riktad till pojkar behandlas inte. Detta visar på att forskning kring pojkskap i Finland främst

är en angelägenhet för en mer sociologiskt, pedagogisk eller psykologisk inriktad granskning. Det ska påpekas att detta inte är en medveten avgränsning från redaktörernas sida, som i sin inbjudan att skriva för antologin gick ut brett och försökte samla en så vid skara vetenskapliga discipliner som möjligt. Ändå uppfattar jag en avsaknad av en bredare kulturvetenskaplig ansats.

Detta märks också i antologins bidrag, i vilka våld och maskulinitet (Tuija Huukis bidrag och Jenni Raitanens bidrag), läsvårigheter, skolval och resultat (de tre bidrag som utgör 'Pojkar i skolan'), är talande exempel. Huukis bidrag "Pojat ja (väki)valta kolmen metodologisen lähestymistavan valossa" (ung. 'Pojkar och (vålds) makt ur tre metodologiska angreppssätt') analyserar en situation inom förskolan i vilken tre pojkar jagar en flicka på skolgården, utifrån perspektiven av aggressivitets- och mobbningsforskning, poststrukturell feministisk maktforskning och feministisk nymaterialitetsforskning. Raitanens bidrag behandlar våld och maskulinitetsbegreppet i kontexten av skolskjutningar. Båda bidragen är intressanta etiska och metodologiska diskussioner kring maskulinitetsbegreppet och feministisk analys om våld, men det pekar på att antologin ibland får en eftersmak av problemlösningsforskning. Med det vill jag ha sagt att antologins bidrag, i mångt och mycket, lyfter fram analyser där ett samhällsproblem (som involverar pojkar i samhället) ska analyseras. Detta ger antologin en samhällsvetenskaplig, sociologisk karaktär. Här skulle en vidare lins ha kunnat bidra till att vidga vyn om pojkar, pojkskap, och pojkars kulturella uttryck.

På samma sätt uppfattar jag de pedagogiska diskussionerna i artiklarna i kapitlet 'Pojkar i skolan'. Dessa kan ses som analyser av ett pojkrelaterat samhällsproblem. Här ingår Sari Sulkunen och Meri Kauppinens bidrag om läs- och skrivutveckling och pojkars läs- och skrivförmåga. Kauppinen visar på att läs- och skrivförmåga hos pojkar i skolåldern utvecklas i skymundan (också från läraren) genom användandet av modern kommunikationsteknik. I kapitlet ingår även antologins enda direkt hbtqi-relaterade artikel. Artikeln är skriven av Jukka Lehtonen och behandlar icke-binära, icke-hete-

rosexuella pojkars skol- och utbildningsval i kontexten av normativt pojkskap. Tillsammans med Antti Kivijärvis och Kai Mathias bidrag om finsk forskning kring pojkar med invandrarbakgrund, visar det på redaktörernas vilja att inkludera ett så brett spektrum som möjligt.

Antologins stora behållning är att den visar på en debatt kring begrepp som maskulinitet i kontexten av studiet av pojkar i Finland. Redaktörernas introduktion och efterord är mycket läsvärda ifall man önskar få en bild av de genusvetenskapliga framstegen och problematiken i relation till studiet av pojkar. I det introducerande avsnittet 'Kohti sukupuolivastuullista poikatutkimusta' (ung. Mot en genusmedveten pojkforskning), ges en historisk överblick av maskulinitetsbegreppet och den genusvetenskapliga och feministiska teoribildningen och dess strömningar. I efterordet konstateras det att de hegemoniska maskulinitetskonstruktioner som R.W. Connell skrev om på 1990-talet (Connell 1995), fortfarande är det ramverk som finska pojkar och det samhälle de lever i kretsar runt. För att råda bot på detta önskar redaktörerna en vidare forskning i ett diversifierat landskap av pojkskap och (maskulina) identiteter, något som antologin ändå ger ett smakprov på genom de olika artiklarna.

Vad som blir klart i min (kulturvetenskapliga) läsning av *Poikatutkimus* är att antologin ger en viktig överblick över vad och hur det forskas i frågor kring pojkar i Finland idag. Lika tydligt blir det i min läsning att pojkskap och pojkar främst har behandlats inom samhällsvetenskapliga och pedagogiska forskningsfält. Detta har lett till att en viss grupp frågorställningar inte är representerade i antologin. Detta leder till att jag uppfattar antologin som en kartläggning av vilka forskningsfrågor som pojkskapsforskningen i Finland, inte har behandlat ännu, lika mycket som det är en kartläggning av vilka frågor som det har forskats i.

De frågorställningar som är avhandlade i antologin är samhällsvetenskapliga problemlösningsfrågor. De frågeställningar som fortfarande är kvar att behandla, inrymmer pojkars och pojkskaps

kulturella uttrycksformer. Sålunda rekommenderar jag alla kulturvetare, folklorister och etnologer att läsa denna antologi. Läs den och använd den som en grundsten i det vidare arbete som efterlyses av redaktörerna i slutordet: en närmare analys av pojkar och pojkskap i ett bredare och mer gränsöverskridande perspektiv.

Jakob Löfgren

Gående som tema och metod

I boken *Gångarter och gångstilar: rum, rytm och rörelse till fots*¹ tar sig folkloristen Susanne Österlund-Pöttsch an folkliga rörelsemönster i de nordiska länderna med fokus på Sverige och Svenskfinland. Boken är resultatet av ett mångårigt forskningsprojekt om gåendepraktiker där två huvudspår, gående som uttrycksform och gåendet som upplevelse, undersöks ur en folkloristisk-etnologisk infallsvinkel.

Ett av bokens mest intressanta teman är *sannesrörelse*. ”Sinnena och deras samverkan är en förutsättning för att vi ska kunna gå och de är nyckeln till att förstå gåendet som kulturell handling”, skriver Österlund-Pöttsch på sidan 21. Gående som kulturell handling behandlas ur tre perspektiv: att sannesintryck orsakar rörelse (att ta en skogs promenad för att njuta av tystnaden), att sannesintryck skapar samband mellan plats och minne och att sannesuttryck är centrala för performans. I den här boken finns inspiration att hämta för läsare som söker teoretiska ingångar till rumslighet och kroppslig rörelse.

Boken baseras på ett omfattande källmaterial: 60 intervjuer, arkivmaterial, artikel- och tidningssamlingar, facklitteratur och fältarbetsmaterial. Utöver intervjuer består fältarbetsmaterialet av informella samtal och observationer, liksom autoetnografi. Gåendet

1 Österlund-Pöttsch, Susanne, 2018. *Gångarter och gångstilar: rum, rytm och rörelse till fots*. Makadam förlag, Göteborg, Stockholm. 293 s.

är dessutom en del av metodologin. Som del av materialinsamlingen har Österlund-Pötzsch deltagit i vandringsresor och promenerat med informanter. Material och studieobjekt faller alltså utanför ramen för den klassiska textcenterade folkloristiken men Österlund-Pötzsch använder karakteristiska folkloristiska teman som *genrer* och *performans* som hjälpmedel för analys och ingångar. Till exempel pilgrimsvandring, stadsgående och skogspromenader beskrivs som olika *gånggenrer*. En speciellt intressant gånggenre är det turistiska gåendet, *tourist gait*. Begreppet har Österlund-Pötzsch utvecklat både ur observation av andra och av det egna gåendet.

Boken består av sju kapitel. Inledningskapitlet presenterar några perspektiv på gående inom humanistiska studier, såsom filosofen Edward S. Caseys tankar om plats som en händelseprocess, filosofen Henri Lefebvres tankar om *rytmanalys*, filosofen Michel de Certeaus begreppspar *strategi* och *taktik* samt etnologen Owe Ronströms och folkloristen Terry Gunnells summering av performansperspektivet som ett uppmärksammande av hur människor gestaltar sig själva och sina liv med hjälp av olika uttrycksformer. Inledningskapitlet följs av tre kapitel som utgör en kulturhistoriskt inriktad del främst baserad på andrahandskällor: *Gående i tid och rum*, *Ett nordiskt gående* och *En fallstudie: framvandrandet av Svenskfinland*. De tre följande kapitlen, *Vardagligt och mindre vardagligt gående*, *Det uttrycksfulla gåendet* och *Rum, rytm, sinnen och minnen* är främst baserade på förstahandskällor.

De sex kapitlen är essäistiska vilket gör läsningen behaglig och texterna tillgängliga och engagerande. Läsare som vill borra djupare kan följa temana med hjälp av de korsreferenser som markerar kopplingarna mellan kapitlen. Boken ger läsaren en omfattande och bred bild av den folkliga rörelsens kulturhistoria, från vandrande och promenerande i skog och mark, till flanerande och spatserande i stadens rum, i dåtid och i nutid.

Marianne Robertsson

Ägarskap, gränsdragningar och förhandlingar

Denna antologi¹ om ägandets kulturella betydelse, gränsdragningar mellan ”mitt och ditt” och formeringar av ”vårt”, inleds med en medryckande scen skildrad av redaktör Karin Salomonsson i introduktionskapitlet. Hon skriver om att befinna sig på en loppmarknads ”förhandsvisning” och där få syn på en viss trädgårdsstol, som kastar henne rakt tillbaka till barndomens somrar: Just en sådan satt alltid farbrodern i! Inte bara minnen väcks, utan även habegär. Det visar sig dock att någon annan har paxat stolen genom att föra den åt sidan, innan budgivningen startat. I strid med loppmarknadens regler, men hänvisande till behov på grund av ond rygg, vinner denna person den moraliska och faktiska rätten till stolen. Återseendets glädje förvandlas till nederlag och förlust, men reflektioner kring händelsen utmynnar i intressanta kulturvetenskapliga frågeställningar kring ägande som behandlas i denna antologi.

Att göra anspråk på och hävda sin rätt att äga något är alltså ett moraliskt företag som kan väcka starka känslor och särskilt i de situationer där olika uppfattningar om vad som tillhör vem krockar, konkurrerar eller ifrågasätts. Det är vad artiklarna i den här antologin till stor del belyser. I antologin ingår, utöver Karin Salomonssons introduktionskapitel, tio artiklar där kulturell organisation och betydelse av ägande synas, med fokus på hur ägande görs och hur skiljelinjer dras. Författarna har ombetts applicera uttrycket ”mitt och ditt” på sina respektive forskningsområden: hemmet (Orvar Löfgren), villaträdgården (Katarina Saltzman och Carina Sjöholm), måltiden (Håkan Jönsson), våldtäkt (Gabriella Nilsson), skilsmässa och livskris (Kristofer Hansson), organdonation (Markus Idvall), medicinering inom äldreomsorgen (Åsa Alftberg), vardagligt lå-

1 Salomonsson, K. (Red.) (2018). *Mitt och ditt: etnologiska perspektiv på ägandets kulturella betydelse*. (Lund studies in arts and cultural sciences; Vol. 17). Lund: Lund Studies in Arts and Cultural Sciences.

nande (Karin Salomonsson), cykelstöld (Charlotte Hagström) och arvskifte (Jonas Frykman).

Orvar Löfgrens artikel om hemmets moraliska ekonomi handlar om den livslånga socialiseringen in i praktiker, vanor och föreställningar som formar mitt, ditt och vårt, och hur sådana föreställningar och praktiker etableras och förändras i vardagen. Han betonar den starka känslomässiga och moraliska dimensionen i detta, som enligt Löfgren ger ”mitt, ditt och vårt” kulturell kraft. Här bildas genom olika gränsdragningar och fördelningsprinciper skyldigheter och rättigheter, men också underordning och hierarkier. Hur ”vi” formas och hur jaget tar plats är bundet av tid och rum, genus och klass.

Katarina Saltzman och Carina Sjöholm analyserar med ett biosocialt perspektiv de många olika rörliga och ofta också otydliga gränser som kan finnas i och mellan villaträdgårdar, vilket har betydelse för hur villaträdgården upplevs och görs till något eget. Med det biosociala perspektivet på allt levande som på en gång biologiskt och socialt, vill de betona hur villaträdgårdar ständigt förändras, formas och omformas, genom att många arter samspelar, konkurrerar och förhandlar om utrymme och gränser. Gränsernas flytande och mångdimensionella karaktär medverkar också till en mängd olika slags gränsmarkörer och strategier i villakvarteren.

Håkan Jönsson fokuserar på måltiden som en ”tänjbar gemenskap” och hur gemenskapen skapas och förhandlas i spänningsfältet mellan ”mitt, ditt och vårt”, vilket också har förändrats historiskt. Dessutom är familjemåltiden ett redskap för socialisation, och ett mycket starkt ideal för familjegemenskap och skapandet av ett ”vi”, som inte alltid är lätt att leva upp till. Däremot har själva matlagandet ofta utförts av en person, eller enligt distinktionen matlagare och hjälpreda. Jönsson ser ett flertal tendenser till att detta mönster är på väg att brytas, vilket också ändrar hur genus görs i vardagen. Samtidigt individualiseras måltiden allt mer, t ex genom olika dieter.

Gabriella Nilsson undersöker heterosexuell våldtäkt och hur kvinnors rätt till sin egen kropp inte är en självklarhet i politiska diskussioner, rättsliga bedömningar och massmediala beskrivningar. En orsak till det ser Nilsson i upprätthållandet av vissa flytande gränser knutna till föreställningar om kön och heterosexualitet. Hon använder begreppen ägande, besittningsrätt, dispositionsrätt och stöld för att synliggöra och analysera de glidningar som leder till att ”hennes kropp blir hans”.

Kristofer Hansson diskuterar skilsmässans kulturella förändringar under 1970-talet utgående från självhjälpsböcker, romaner och filmer, i syfte att analysera hur det individuella och det gemensamma framställdes i uppbrott från äktenskap. Här vävs populariserade förståelser av individuella kriser samman med samhällliga förändringar, som tas upp som förklaringar till problemet, samtidigt som lösningar föreslås. Hansson menar att frågor uppstod för den enskilda om vad som är ”mitt liv” och det sanna jaget – det enskilda och det gemensamma separerades i högre grad. Självhjälpsböcker och populärkultur presenterade sätt att resonera om det.

Markus Idvalls artikel, där empirin utgörs av intervjuer, behandlar organdonation till en nära anhörig som gåva och offer, grundat i känslor av förpliktelse, främst mot sin anhörige men också i viss mån mot samhället. Fokus för artikeln är kroppens och gåvans gränser, och på vilket sätt kroppen går från privat till allmän egendom i det här sammanhanget.

Åsa Alftberg diskuterar hur gränser förhandlas, förskjuts, överskrids och upprätthålls på äldreboenden och i möten mellan boende och personal, genom att ta fasta på administreringen av medicinskåpet, ett föremål som finns i varje boendes privata rum. Hon anlägger ett relationellt perspektiv på vård och omsorg, där makt är en central mekanism. Detta blir tydligt med det låsta medicinskåpet, medicinerna och medicineringen som en situation där relationen mellan omsorgspersonal och äldre formas och får ett starkt symboliskt uttryck.

Karin Salomonssons artikel handlar om hur kulturell mening, moral och normer förhandlas och förändras i lånanandets mikropraktiker, med utgångspunkt i frågelistsvar om lånande av saker mellan privatpersoner. Sådant lånande karakteriseras, i motsats till ägarbyte t ex via köp, av en porös gräns mellan ditt och mitt där ägo- och ansvarsförhållandena kan bli oklara, vilket ibland leder till konflikter. Samtidigt understryks ägarskap – att låna är inte samma som att dela på lika villkor. Lån är dessutom relaterat till skuld, vilket aktualiserar sociala gränser och bidrar till att forma maktförhållanden, föreställda gemenskaper och klass. Salomonsson argumenterar för en större förståelse av det vardagliga lånanandets ”kulturellt kodade känslöekonomier” när delningsekonomi diskuteras.

Också Charlotte Hagström utgår i sin artikel om cykelstöder från ett frågelistmaterial – en vanlig, förarglig men också ibland känslomässigt smärtsam erfarenhet bland cyklister. Cyklar flätas samman med liv och erfarenhet, och får också sin egen biografi och ett särskilt, personligt värde för ägaren genom de olika sammanhang den ingår i. Hur förlusten upplevs beror inte enbart på ekonomiskt värde, men det faktum att det finns flera olika sätt att värdera cyklar gör också att gränserna mellan mitt och ditt inte är självklara, eller förstås på samma sätt.

Jonas Frykmans artikel om arvskiftets känsliga sammanhang avslutar antologin, och behandlar en problematik som både anknyter till Hagströms bidrag om känslor i samband med cykelstöld, och till den inledande loppmarknadsscenen i Salomonssons introduktionskapitel. Ägarskapsfrågan ställs på sin känslomässiga spets i situationer där saker byter ägare, där det visar sig att mer står på spel än vad man omedelbart kunde tro, och där förståelserna är olika. Det som är ”mer” här handlar om den egna historien och minnena, barndom och familjerelationer – det blir personligt och därmed känsligt.

Antologin är ganska löst indelad i tre avdelningar (vilket nämns i introduktionskapitlet, men inte annars): ägarskap och gränsdragningar i förhållande till hemmets rutiner; makt över kroppen;

förhållande till ägodelar. Författarna refererar i sina artiklar ofta till varandra, vilket säkert är tänkt som ett förstärkande av den röda tråden. Ibland fungerar det, ibland stör det lite grann läsningen (den här läsaren får känslan av att hon hellre hade velat se sambanden själv). Antologin är sammantaget mycket intressant och läsvärd – dels som en karta över olika aktuella forskningsområden, och dels visar den hur ägarskap och gränsdragningar kulturellt fungerar och tar sig uttryck i olika sammanhang.

Ann-Helen Sund